

HEMŞİRELİK ARAŞTIRMALARINDA ETİK

Doç.Dr.Kamerya BABADAĞ

*İ.Ü.Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu
Öğretim Üyesi*

İnsan aklının doğal işleyişi içinde, merak etme, öğrenme, sorgulama, inceleme gibi işlevler yer alır. Bu yolla insan, bir yandan temel gereksinimlerini karşılarken, bir yandan da “kendini-gerçekleştirme” çabasına girmiş ve yaşamı, yaşamayı öğrenmiş olur.

Bilimde “araştırma” ise, geçmişten günümüze sınama-yanılma yolundan, ampirik ve bilimsel yaklaşımla sorunlara çözüm üretme evrelerinden geçmiş ve bu arada bir çok tanımları yapılmıştır.

Berlinger, bilimsel araştırmayı “doğal fenomenler arasında varsayılan ilişkilerle ilgili, yapılan önermelerin ampirik, sistematik, kontrollü ve eleştirel incelenmesi” olarak tanımlar(3). Bu, vb. tanımlar sonucu, bilimsel araştırmanın, yaşanan yada yaşanması/deneyimlenmesi olası soru/sorunları, gözlenen olgu/olayları açıklama, çözümlenme, denetleme, genelleme yöntemleri ile belirli bir plana ve sistematığe bağlı uygulanarak, güvenilir bilgi ve çözümler elde etmeye yaradığı söylenebilir.

Araştırma sonucu elde edilen bilgiler, ya teknoloji ya da hizmet türü ürünlerdir. Her türde üretilen bu bilgiler:

- . Meslek/disiplinin bilgi kütlelerini geliştirerek disipline bilimsellik katar.
- . Elde edilen sonuç ürünler, insan yaşamını kolaylaştırır, rahatlatır.
- . Bireysel ve toplumsal yaşamın niteliğini yükseltir.

Hemşirelik ve Araştırma

Bir sağlık disiplini olarak hemşireliğin bilimsel kimlik kazanma çabaları, son 40-45 yıllık bir zaman diliminde önemli sonuçlar vermiştir. Bu bağlamda hemşirelikte “araştırma” sözcüğü, genel tanım ve açıklamaların ötesinde, çok yoğun bir anlam taşımaktadır. Bunların en önemlilerinden biri, yeni gelişmekte olan bir meslek olarak hemşireliğin araştırma yolu ile bilimsel bilgi kütlelerini, kavram ve terminolojisini oluşturarak gerçek, mesleki kimlik kazanmada yol

katetmesidir. Bu önemli gelişimin yanısıra hemşirelik tarihinde, hemşirelik araştırmalarının gerekliliği, bakım uygulamaları için bilimsel temel ve rehber nitelikte kuramlara duyulan gereksinimlerle açıklanabilir.

1950'li yıllarda bu amaçla başlayan hemşirelik araştırmaları, 60'lı yıllarda değerli ürünlere dönüşmüştür (3,4).

1965-67 yıllarında kuram çalışmalarını başlatan Rogers; hemşireliğin, araştırma sözcüğünü bünyesine katarak prestij kazandığını ve yapılan hemşirelik araştırmaları ile hemşirelerin profesyonel sorumluluklarını üstlenmeye hazır duruma geldiklerini vurgulamıştır(3).

Rogers'ın bu denli bilimsel ve profesyonel önem yüklediği araştırma sözcüğünü, *Chiin ve Jacobs* "araştırma, gerçek hakkında güvenilir, doğru ve geçerli bilgiyi elde etmek için bilimsel yöntemlerin özenle uygulanması" olarak anlaşılır bir sadelikle tanımlarlar(2).

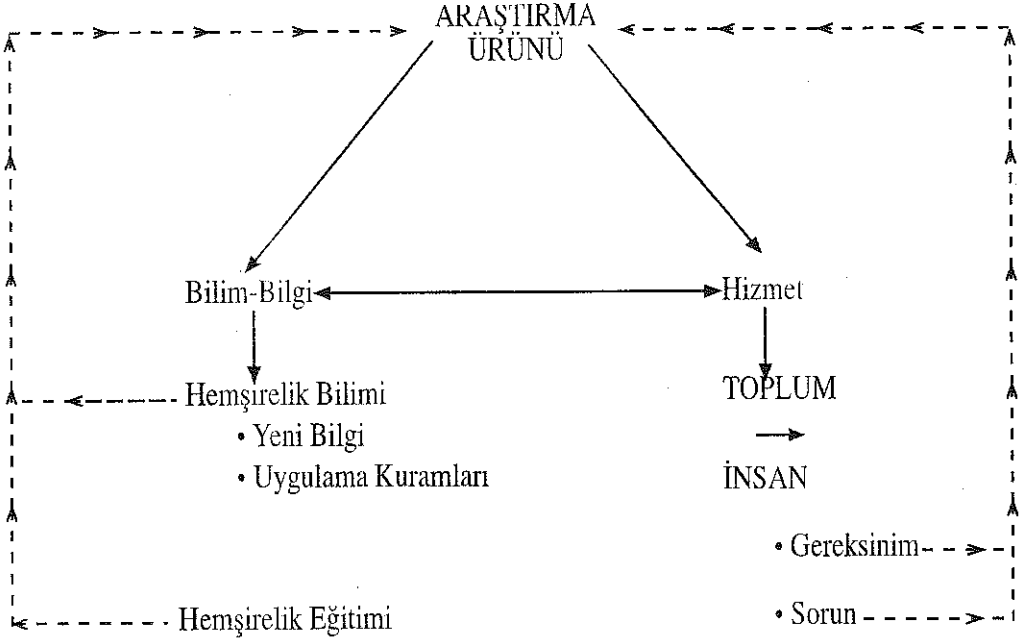
Demsey ve Demsey araştırmalarının meslekte; organize, bilimsel bilgi kütlesini oluşturma amacının yanısıra;

- Sorulara yanıt
- Sorunlara çözüm bulma,
- Yeni olgu ve gerçekler keşfetme ve bunları açıklama
- Var olan ve kabul edilen kuramları, yeni koşullarda test etme, değerlendirme
- Yeni kuramlar formüle etme şeklinde diğer amaçları sıralamaktadır (3,4,5).

Yukarıda sıralanan araştırma amaçları hemşireliğe yansıtılığında,

- Genelde sağlıklı / hasta tüm bireylerin yaşamboyu,
- Özelde ise çocukluk, adölesan, yaşlılık gibi, yaşam dönemlerinde akut/kronik ve terminal hastalıklar nedeni ile sağlık sorunları ve yetersizlikleri yaşayan kişi ve gruplar için, sağlığı geliştirecek ve yaşam kalitesini yükseltecek bilgileri oluşturma ve bu bilgileri günlük yaşama uyarlama biçiminde sonuçlar dizisi elde edilir.

Hemşirelikte araştırma sonucu elde edilen ürünlerle, bilim ve hizmet bir etkileşim sürecinde Şekil 1'de görüldüğü gibi özetlenebilir.

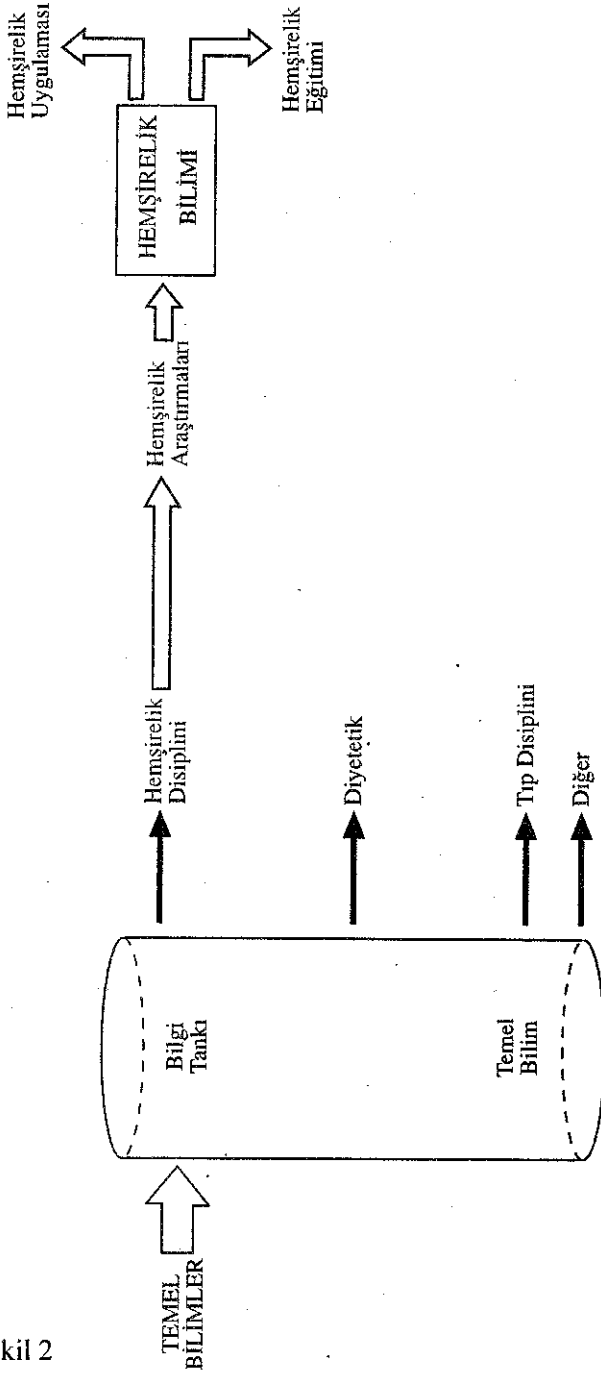

Şekil 1: Hemşirelik araştırmalarında sonuç ürünlerden bilgi, bilim, hizmet etkileşimi

Bilgi/bilim, bir yandan günlük yaşama aktarılmak üzere hemşirelik uygulamalarına diğer yandan bilimsel bilgiyi oluşturmak üzere mesleki öğretim kaynaklarına aktarılır.

Araştırma ürünü olarak elde edilen bilginin, birbirini tamamlayan iki işlevle örüntülenmesi için bir çok modeller önerilmiştir. Burada hemşirelik için olduğu kadar diğer sağlık bilimlerince yararlanılacak Bloch'un önerisini şekil üzerinde örneklemek olasıdır (2,5,6).

Bloch böylesi bir sonuca ulaşmada yalnız hemşireliğe değil, tüm sağlık disiplinlerine de baz oluşturan temel bilimleri ayrı, uygulama alanlarını ayrı ele almaktadır. Bilimsel araştırma ve sonuçlarına ilişkin görüşünü, bir modelle açıklamaktadır (Şekil 2).

Şekil 2

Şekil 2: Bloch'un Hemşirelik Bilimini Oluşturma Sürecine İlişkin Modeli (Werley, H.H., Geden, E.A.: *Ethics of Research*. In: *Current Issues in Nursing*. Ed: J. C. Mc Croskey, H.K. Grace. Blackwell Serentific Pub., 3rd. Ed.; Pennsylvania, 1983.

Bloch'a göre temel bilimler; sağlık disiplinlerinde yer alan girişim, bakım gibi işlevlerle ilgilenmez. Temel bilimlerde yapılan araştırmaların sonucu elde edilen kuramsal bilgi uygulama alanını ilgilendiren soru ve sorunlara rehberlik yapacak bir girişime dönüştürülür. Böylece alanda araştırma yolları açılabilir. Bu yolla temel bilimsel araştırmaların sonuç bilgileri bilgi tanklarında birikir. Uygulama alanında ortaya çıkan bir sorunu çözmek için tanklardaki bu bilgilerden uygun olanı seçilir, sorunu çözümlenici bir girişime dönüştürülür ve kullanılır. Görüldüğü gibi, bir hemşirelik bakımı, vb. uygulama ile ilgili araştırma söz konusudur. Bu görüşten hareket eden *Görtner*, *Bloch* ve *Philips* "Hemşirelik Araştırması", alanlarını 5 grupta sınıflandırır. Bunlar:

Temel Bilimler (Biyolojiden-davranış bilimlerine kadar uzanır)

Hemşirelik Uygulamaları (süreç, bakım, girişimleri gibi)

Hemşirelik Disiplini (Farklı rol, etik ve tarih hizmet alanı)

Hemşirelik Hizmetleri (Farklı görev ve alanları)

Hemşirelik Eğitimidir (Eğitim sürecini kapsar) (2,5,6).

Bloch'un günümüz ve gelecekteki hemşirelik araştırmalarına ilişkin bakış açısında hemşirelik biliminin bilgi kitlesi;

. Popülasyonun her kesimi ile ilgili bir sorun 3 boyutlu bir küp biçiminde elde edilebilir.

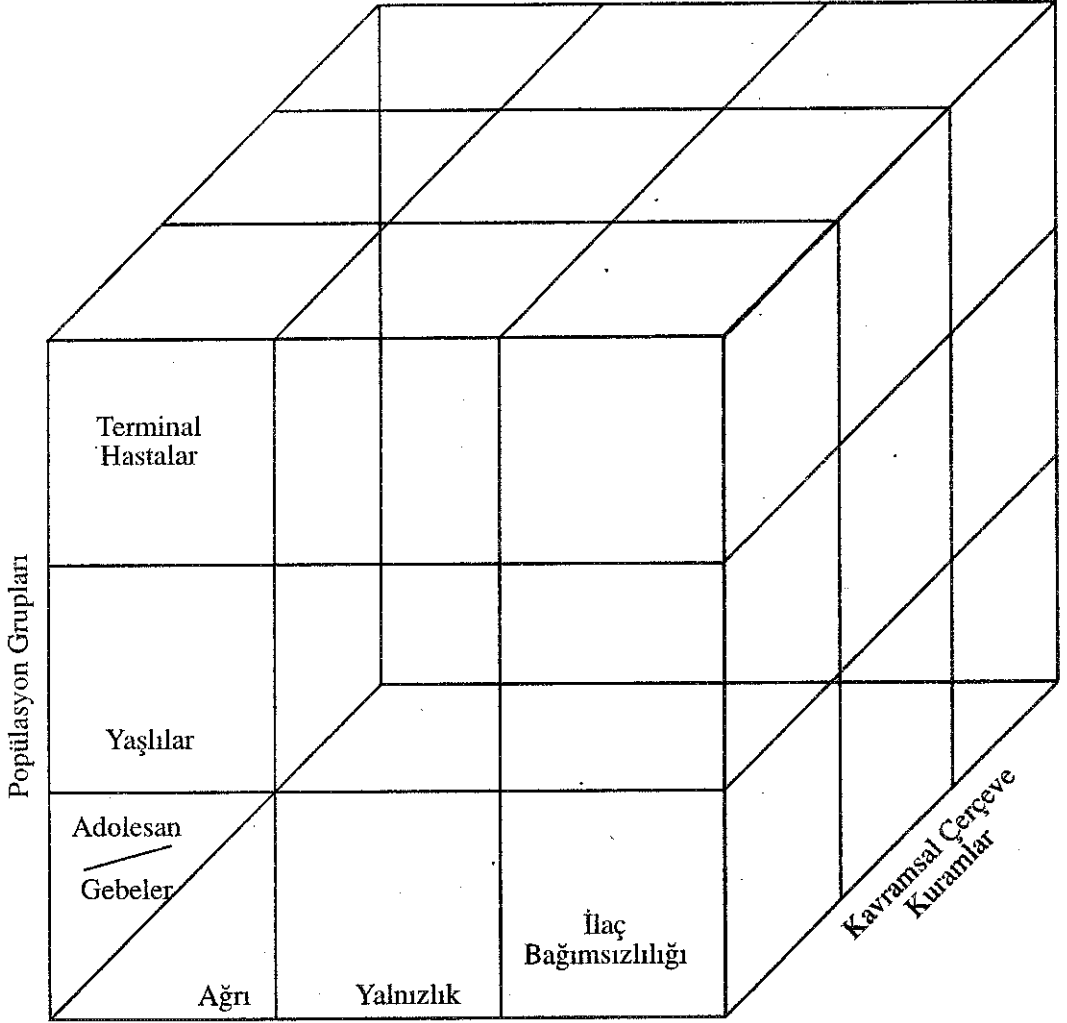
. Bu modele göre, küpü oluşturan boyutlardan her birinde hemşirelik gerçekleşebilmekte, böylece hemşirelik biliminin çerçevesi genişleyebilmektedir (Şekil 3).

Hemşirelik disiplininin amaç ve işlevleri; insan ve toplumun sağlık sorunlarına çözüm getiren hizmeti, nitelikli hizmeti sunmak olup, hemşirelik araştırmaları da bu yaşamsal amacın etkin bir aracını oluşturur. Nitelikli hizmetin anlamı, yalnızca bilimsel özellikte bir hizmet vermek değil, yanısıra insana, insan onuruna saygı ile hemşirelik yaklaşımlarını içerir.

ETİK

İnsan ve topluma hizmet sunumunda, bilgi ile birlikte insana, yaşamına, onuruna saygı duyma düşünce ve davranışının söz konusu olduğu her alanda Etik Bilim önem taşır.

Bu bilim, doğru ve yanlışın ayırımını yapıp, doğru düşünme ve davranmayı öğretir (7).

Şekil 3: Hemşirelik uygulamalarına ilişkin araştırma boyutları

Meslek/disiplinler, tarihi gelişimlerinde, mesleki düşünüş ve davranış modellerine, karar seçeneklerine rehberlik eden etik kuralları, toplumsal değerler de dikkate alınarak üyelerince belirlenir. Genelde tüm mesleklerde var olan Etik kod/ilkelere, toplumsal değer yargıları ile oluşur. Mesleki etik kodlar içinde en geçerli olanı 11.Dünya Savaşına kadar, *Hippocrates* yemini olmuştur. Yakın tarihte, 11.Dünya Savaşı sonrası bu yeminin bir uyarlanması olarak *Nuremberg Code*'u, Helsinki Bildirisi genelde kabul görmüş etik ilkelerdir. Özelde ise hemşireler için en önemlisi Amerikan Hemşireler Derneği (ANA)'nın 1950'li yıllarda belirleyip birkaç kez geliştirdiği ve araştırmacı kimliğini de içeren tüm hemşirelik rollerinde geçerli etik kodlardır. Hemşirelik araştırmalarında etik konusu oldukça önemli olan 5 ana başlıkta ele alınabilir. Bunlar;

Etik araştırma ve hemşirelik mesleği,

Araştırmayı uygulamak için bilgilendirerek izin alma,

İzin almada karşılaşılan güçlükler,

Araştırma sonuçlarını paylaşma, yayınlama zorunluluğu

Yazar/araştırmacı hakları açısından etik/yasal konulardır(6).

Bu başlıklar altında "araştırma" konusu irdelendiğinde;

. Etik Araştırma ve Hemşirelik

Bilindiği gibi hemşireliğin varoluşunun *nedeni ve hizmet amacı, insana yardım etmektir*. Bu amaç doğrultusunda yardım hizmetini sunan hemşire; doğum, yaşam, ölüm gibi çok *yoğun ve özel* etik olayları yaşar(7). Özel etik durumlardan biri de araştırmadır.

Günlük rutin olaylar kadar, bu özel durumları deneyimleyen hemşire, karşılaştığı ikilemli durumlarda evrensel ahlak kurallarından yararlandığı gibi;

. İnsana, insan onuruna saygı

. Eşitlik

. Özgürlük

. Dürüstlük

. Adalet

. Altruizm vb. hümaniter değerlere özen göstererek etik davranış sergiler(7).

Hemşirelik araştırmalarında, hemşire ve birey/grup arasında her zamankinden farklı etkileşim söz konusu olduğundan yukarıdaki ahlaki değerler ve etiğin önemi katlanarak artmaktadır.

. Araştırmayı uygulamak için bilgilendirerek izin alma

Öncelikle, araştırmacının çalıştığı kurumda ya da ilgili kurumca Etik Komisyon/Komite kurulmuşsa araştırmanın amaç ve içeriği proje halinde sunulur, daha sonra potansiyel denekten gönüllü katılımcı olarak izin alınmalıdır. Son 30 yıldan bu yana, bireyi ve toplumu korumak gereksiniminden ve İnsan Haklarına verilen önemden kaynaklanan, araştırma için izin alma koşulu, bugün artık araştırmacının mesleki ve diğere örgütlerin, toplumun ilgilendiğı, aktüel bir konuya dönüşmüştür. Bu amaçla batı toplumlarında kurulmuş, özel (bu amaca özel) Etik komisyon ve kurullar vardır. Bu komitelerin görevi;

- . Araştırma projesinin bilimsel değerini
- . Araştırmanın risk/yarar oranını
- . Deneklerin korunması için sağlanan güvenlik ölçüt ve mekanizmalarını denetlemektir.

Bu komisyon üyelerinin seçiminde de doğru ve geçerli kriterler kullanılmalıdır.

Araştırmada etik düşünme ve davranmada önde gelen ahlaki doğrular aşağıda belirtilmiştir.

1. *ilke, bireye saygı ilkesidir*: Bireysel saygıda otonomi vardır. Bu ilke, bireyin kendi kararlarını verme yeteneğine bağlıdır. Otonomi yetersizliğı; mental retardasyon, mental hastalık, çocukluk dönemi gibi durumlardır. Şiddetli ağrı, ilaçla uyutulma gibi durumlar geçici otonomi yetersizliklerine neden olabilir. O halde araştırma için izin alınırken denek katılımında otonomisine dikkat edilmelidir. Ayrıca bireyin araştırmaya katılımı konusunda kararını değişirtirtecek farklı yaklaşımının ve zorlamanın, etik ve yasal açıdan “bireyin bütünlüğü”ne saldırı ve saygısızlık anlamına geleceğı unutulmamalıdır.

2. İlke, “*araştırmadan bireyin yararlanması*” ilkesidir. Etik davranış için yalnızca otonomiye saygı ve uygunluk yeterli değildir. Yanı sıra “yarar sağlama” ilkesine de uyulması gerekir. Bu ilkede; önce bireye zarar vermeme ve daha sonra olası büyüklükte yarar sağlama konusu yer alır. Ancak bu koşullar birey/toplum lehine/aleyhine değışim gösterebilir.

3. İlke *adalet-hak* ilkesidir: Adil, dürüst uygulamada; insana yarar eşitliğı önemli öğedir. O halde denek seçiminde;

- . bireye saygı,
- . yarar sağlama,
- . adil davranma ilkeleri çalışmanın bilimsel doğruluğunda geçerli kılar.

4. İke olan *izin*: Denekle araştırmacının etik ilişkilere girdikleri bir mekanizma olup, bilgilendirilmiş izin alma işlemidir. Bu işlem aynı zamanda yasal bir zorunluluktur. Bireyi bilgilendirmede;

- . dürüstlük yani beklenen riskleri,
- . alternatifleri,
- . kullanılan sözcükleri açıklama yer alır.

Araştırmacı potansiyel deneği bilgilendirirken; yetersiz/yanlış bilgi ile yönlendirici bilgi vererek izin alır veya bir form imzalatırsa, sahte/düzmece, evrak düzenleme suçunu işlemiş olur.

Araştırmanın bu aşaması; izin almada birkaç hiyerarşik sıralama ile karşılaşma, zaman kaybı gibi güçlüklerin geliştiği bir dönemdir. Bu *güçlüğü gidermek için*;

Anket, soru formu örneğine araştırma yapılacak kurumun yöneticisine/yönetici kurullarına araştırma gereçlerini, imzalanmış İZİN belgesi eklenerek başvurulur. Bilgilendirmede, hiyerarşik düzen katederek alt kadroya kadar ulaşılmalıdır. Böylece hem alandaki kişilere mesleki, bireysel saygı ifade edilmiş hem de işbirliği olanağı sağlanmış olur.

. Araştırma sonuçlarını paylaşma ve yayınlama zorunluluğu

Araştırmacının araştırmadan elde ettiği sonuçları yayınlaması, mesleki ve bireysel sorumluluk gereğidir. Ancak bu durum bazen başka etik sorunlara neden olabilir. Bunlardan çok sık rastlanan biri, bir başkasının çalışmasını kopya etmek, kendine mal etmek olan Plagiarizm'dir (1).

Bu tür sorunların giderilmesi ise; bilimsel literatür komisyonları oluşturarak, *etik iletişim kodları* saptanmakla sağlanır. Kapsamında;

- . bilimsel bütünlük,
- . orijinal kavram ve başkalarının katkısına atıfta bulunmak,
- . entellektüel dürüstlük,
- . sağlıklı/hasta bireyin gizliliğini koruma ve bu haklara saygı,

. hataları anlama ve kabul gibi kurallar, İNSAN HAKLARI'nın esası yer almalıdır(2,5).

. **Yazar/Araştırmacı Haklarına İlişkin Etik** ise *tescil haklarıdır*. 17. Yüzyılın Avrupasında (İsveç) ilk kez ele alınan bu konu, günümüzde mesleki ve bilimsel dergilerin, yeni bilgileri ve yaratıcılarını iletme, yaygınlaştırma görevlerini üstlenmesi ve yasal düzenlemelerle desteklenmesi gerekir(5).

ÖZET

Görüldüğü gibi bir hizmetin meslekleşmesi, bilimselleşmesi ile doğrudan orantılı bir düzeneğe bağlıdır. Bu önemli katkı unsuru dışında genelde bilimin sonuç ürünü toplum/bireye, bilimsellik kadar önemli temel öğeleri oluşturup ayrıca yaşamına bir destek olarak geri döner.

Hemşireliğin hizmet amacı da birey ve topluma yardım olup, yaşanan sağlık sorununa çözüm bularak yaşama nitelik kazandırmaktır. Hemşirelik için en değerli varlık olan insana hizmet sunumu, onun yaşamına, onuruna, bireyselliğine ve bütünlüğüne, değerlerine ve kararlarına saygı duyarak gerçekleşmelidir. O halde insanın bakım vb. hemşirelik hizmetlerinin niteliğini sağlayacak araştırmalarda Etik düşünce ve davranış büyük önem taşımaktadır.

SUMMARY

Ethics in Nursing Research:

There is a close relation between the science and all of professions. Commonly the end product of a science is returned to the people and person that are important and essential elements in the science.

The aim of nursing is to help a person, social group and peoples. It's means that to solve an health problem of the person and to give him/the oppontunities to his life.

The human is the most valued being and concept in nursing profession. So it must behaved by the way respect of his/her life, dignity, values, decisions and personality and wholeness. This is the reason to care and teach and research ethically to the person in nursing profession.

KAYNAKLAR

1. Allen, D., Benner, P., Diekelmann, N.L.: Three Paradigms for Nursing Research: Methodological Implications. In Nursing Research Methodology: Issues and Implementation (Ed.) P.L.CHINN Aspen, Rockville, Maryland, (1986).
2. Bloch, D.:A Conceptualization of Nursing Research and Nursing. (Ed) J.C.Mc Closkey, H.K.Grace. Blackwell Scientific Pub. 3rd Ed. Pennsylvania, (1983).
3. Leddy, S., Pepper, J.M.: Conceptual Bases of Professional Nursing. 2nd Ed., J.B.Lippincott Co., Philadelphia, (1989).
4. Lindberg, J.B., Hunter, M.L., Kruszewski, A.Z.: Introduction to Nursing: Concepts, Issues and Opportunities. J.B.Lippincott Co., Philadelphia, (1990).
5. Sweneny, M.A.: Clinical Nursing Research: Exposing The Myths. In: Current Issues in Nursing. (Ed). J.C. Mc Closkey, H.K.Grace. Blackwell Scientific Pub. 3rd Ed., Pennsylvania, (1983).
6. Werley, H.H.-Geden, E.A.: Ethics of Research. In: Current Issues In Nursing. (Ed) J.C.Mc Closkey, H.K.Grace Blackwell Serentific Pbu. 3rd Ed., Pensiylvania, (1983).
7. Velioglu, P., Babadağ, K.: Hemşirelik Tarihi ve Deontoloji. Önlisans Hemşirelik Programı. A.Ö.F. Yayınları, Eskişehir, (1992).